

Ігор Рафальський

САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА СЕПАРАТИЗМ. ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

У статті аналізуються теоретичні проблеми національного самовизначення у його взаємозв'язку з сепаратизмом. Досліджуються різноманітні форми сепаратистських рухів, їх причини та можливі наслідки.

Ключові слова: самовизначення, сепаратизм, сецесія.

Rafalsky I. Self-determination and Separatism. Theoretical Approaches.

This article analyzes the theoretical problems of national self-determination in its relationship with separatism. We study various forms of separatist movements, their causes and consequences.

Keywords: self-determination, separatism, secession.

Право на самовизначення визнано в міжнародному праві, знаходить своє відображення у Статуті ООН, у Заключному акті ОБСЄ.

Натомість право на відокремлення перебуває поза нормами міжнародного права. Народ може за своїм вибором реалізувати право на самовизначення за допомогою культурної автономії, федеративних і конфедеративних державних утворень, національно-територіальних одиниць, міждержавної інтеграції (з передачею наднаціональним структурам частини національного суверенітету), повної незалежності [1]. Ті самі форми самовизначення виділяє і С. Римаренко, але при цьому він наголошує, що необхідно розмежовувати поняття «сепаратизм» і «самовизначення» і в жодному разі їх не ототожнювати [2].

Тут варто наголосити, що у сучасній науковій літературі бракує усталеної, чіткої, загальноновизнаної термінології щодо зазначених феноменів. З цього приводу російський дослідник С. Соколовський досить слушно зазначає, що ані політологія, ані теорія міжнародного права не мають чіткого визначення сецесії, а практика визнання справедливості та обґрунтованості вимог щодо розриву зв'язків з уже існуючою національною державою з метою утворення самостійної держави залишається непослідовною. Понад те, такі поняття, як «сецесія» і «сепаратизм», часто стають взаємозамінними, а словникові визначення обох понять майже збігаються й зводяться до розриву зв'язків або припинення відносин. На його думку, такий стан пояснюється домінуванням універсалістських підходів у західній ліберально-демократичній політології 60 – 70-х років ХХ ст., яка ігнорувала етнічні аспекти суспільно-політичного життя поліетнічних країн. І тільки наприкінці 1990-х років почали з'являтися спеціальні наукові праці, де робилися спроби аналізу й пояснень етнополітичних процесів, зокрема дезінтеграційних [3]. Показово, що впродовж останніх років кількість зарубіжних публікацій з цієї проблематики помітно зростає. Йдеться, перш за все, про праці Р. Гангулі та Дж. Макдаффа «Етнічний конфлікт та сецесіонізм...» [4], Дж. Соренса «Сецесіонізм, ідентичність, інтерес та стратегія» [5], Дж.-П. Кабестана та А. Павковича «Сецесіонізм та сепаратизм в Європі та Азії» [6] тощо. Автори зазначених видань дійшли майже одностайних висновків, що «кордони між сецесіонізмом і сепаратизмом часто є нечіткими та розпливчастими і в багатьох випадках дослідження сецесіонізму зводиться до дослідження сепаратизму і навпаки».

За твердженням В. Дівак, в етноконфліктології сепаратизм розглядається як більш широке поняття, ніж сецесія, що охоплює різноманітні випадки політичного відчуження від центральної влади та ослаблення контролю цієї влади на певній території. Сепаратизмом (сепаратистською ідеологією) нерідко називають вимоги додаткових прав з боку регіональних (національних) еліт або автономності прийняття рішень у певних сферах. «На відміну від сепаратизму, – зазначає вона, – сецесія є вужчим поняттям і означає вимогу формального виходу з держави, розриву зв'язків із центральною владою з боку якоїсь частини державного утворення на підставі прагнення до створення суверенної держави. За таких умов стає очевидним, що рухи за відокремлення (сецесію) і сепаратистські рухи можуть легко переходити одне в одне на різних етапах своєї еволюції, а їх лідери можуть змінювати цілі, свідомо або несвідомо маніпулюючи змістом цих понять. Кардинальною розбіжністю між обома поняттями залишається визнання або невизнання легітимності центральної влади» [7].

Цікавою є точка зору І. Соболевої: «Право націй на самовизначення поєднує у собі не тільки право на відокремлення і утворення самостійної суверенної держави, а й право на об'єднання з іншими націями за загальною згодою, яке при цьому не є юридичною підставою для зміни існуючих кордонів» [8, с. 12]. По суті, тут пропонується дати можливість представникам однієї нації, що живуть у різних державах, самовизначитися, скласти певну спільність, залишаючись при цьому кожен у своїй державі, що, на наш погляд, неможливо. Може йтися лише про зовнішньополітичні, інтегративні чинники самовизначення.

З нашого погляду, виробити універсальні підстави, що дають право на сецесію, досить складно, оскільки в кожному випадку ця проблема має свої особливості, хоча, безумовно, теоретичне осмислення цього питання необхідне. Адже все більш помітною стає тенденція, яка, за твердженням В. Дівак, полягає в тому, що там, де розбіжності між центральною і місцевою владою стають непереборними, місцеві еліти починають вимагати більшої самостійності або підвищення свого правового статусу. Таким чином, проблема збереження цілісності може виникнути в будь-якій поліетнічній державі, особливо в період політичної нестабільності та слабкості

центральної влади. Крім того, в сучасному світі сепаратизм (сецесія) не тільки підриває територіальну цілісність країни, але й порушує принципи геополітичної безпеки держави та погіршує її імідж у світі.

І хоча сепаратизм, як явище, має досить глибокі історичні коріння, однак сьогодні практично відсутні дієві механізми врегулювання конфліктів, викликаних сепаратистськими рухами, оскільки існує фундаментальна суперечність між історичними традиціями взаємодії держав на принципах державного суверенітету. Внаслідок цього постає серйозна проблема для всього світу. Прийняття сепаратизму як норми міжнародного права може спровокувати глобальний вибух. Водночас є досвід, який дозволяє говорити про безперспективність боротьби з окремими конкретними сепаратистськими рухами в різних частинах світу. Майже півтора десятиліття існують де-факто суверенні невизнані держави на пострадянському просторі, і реальних шансів вирішення цих конфліктів поки не спостерігається. Тому може так статися, що міжнародному співтовариству не уникнути розроблення правових засад, що допускають в окремих визначених випадках легітимність відокремлення і регламентуючих його умов і процедур [7].

Варто звернути увагу, що в сучасній відповідній науковій літературі є декілька точок зору щодо підстав сецесії. Зокрема, однією з таких підстав є необхідність збереження культури. Цей аргумент припускає, що культура, щоб продовжити своє існування, потребує власної автономної території, при цьому чим нечисельніший етнос, тим більше він прагне зберегти свою культуру. Такий аргумент з позиції збереження культури може бути виправданням сецесії якщо: культура дійсно перебуває на межі зникнення; неможливі або недостатні інші засоби збереження культури, такі, наприклад, як особливі права меншин у межах існуючої держави [9, с. 61 – 64]. Однак виникає питання – що перешкоджає збереженню культури окремого етносу і без здійснення сецесії ?

Другий аргумент на користь права на відокремлення ґрунтується на цінностях свободи. Застосування цього принципу можливе в тому разі, якщо держава проводить політику геноциду щодо певного народу. Один з найбільш вагомих аргументів на користь розв'язання курдської або нагірно-карабаської проблеми полягає

саме в тому, що тільки статус незалежної держави з територіальним суверенітетом може забезпечити виживання цих народів перед загрозою геноциду. Таким чином, можуть бути і дійсно спостерігаються ситуації, за яких право на самозахист обґрунтовує право на відокремлення, хоча, з нашого погляду, це знаходиться радше у площині моралі, ніж у площині права.

Заслуговує на увагу і точка зору вже згадуваної В. Дівак, яка стверджує, що в політичній науці є два типи теорій, які обґрунтовують право на сецесію. Це теорія первинного права та теорія, що відновлює справедливість. У першому випадку право на відокремлення є безумовним, у другому – це право може реалізовуватися лише за певних обставин. У теорії первинного права розрізняються два підходи – плебісцитарний і націоналістичний. Плебісцитарний підхід передбачає, що для групи, яка є більшістю на певній території й може вимагати відокремлення, досить простого бажання цієї групи. Націоналістичний підхід передбачає, що для вимоги відокремлення група повинна бути культурно-гомогенною спільнотою – нацією, бо тільки нація має право на відокремлення [7].

Проблема законності права на сецесію останнім часом привернула велику увагу як наукового, так і політичного середовища, однак у цьому разі можна говорити лише про сам початок процесу вироблення принципів, які були б визнані міжнародним співтовариством як легітимні підстави відокремлення.

Хоча сецесія і є певним варіантом у тій формі самовизначення, яка має на меті створення власної держави, цей етап у процесі самовизначення залишається малодослідженим, його політичні та міжнародно-правові аспекти, а також його відмінності від таких споріднених понять, як сепаратизм, потребують ґрунтового теоретичного осмислення. Незважаючи на значну кількість наукових праць, в яких аналізуються конкретні випадки сецесії [10], міжнародне право не розробило теорію сецесії; крім того, відчувається очевидний брак праць, на основі яких можна було б вирішувати завдання створення такої теорії.

За такого підходу стає очевидним, що рухи за відокремлення (сецесія) і сепаратистські рухи можуть легко переходити один в одного на різних етапах своєї еволюції, включати прихильників обох напрямів; їхні лідери можуть змінювати цілі, свідомо чи

несвідомо маніпулюючи змістами цих понять. Вирішальною відмінністю між обома поняттями залишається визнання або невизнання легітимності чинної центральної політичної влади. Поява суверенітету як мети перетворює сепаратистський рух у сецесіонізм. Ця тенденція стосується майже всіх поліетнічних країн світу, зокрема й Західної Європи, на чому наголошувала американська дослідниця Ж. Лейбл [11].

Слід особливо наголосити, що процес і шлях народів до самовизначення через сецесію є доволі складним, тривалим, суперечливим і небезпечним. Російська дослідниця Г. Старовойтова поділила його на дванадцять етапів:

1) Відчуття загрози. Прагнення до самовизначення виникає тоді, коли етнічна група відчуває загрозу своєму існуванню в багатонаціональній державі (масові депортації, етнічні чистки, геноцид).

2) Народний спротив. Виникнення народного руху та поява місцевих активістів, які згодом стають національними лідерами.

3) Конфлікт стає фактом суспільної свідомості та знаходить ідеологічну базу через формування національних цілей і визначення-перепон на цьому шляху. Обидві сторони надають доказів їх історичного права на спірну територію.

4) Вимоги автономії. Якщо автономія вже існує, відбувається боротьба за її розширення.

5) Пошук визнання за кордоном. Після створення органів державної влади група, яка прагне повного відокремлення, активно шукає контактів за кордоном для роз'яснення своєї позиції.

6) Війна законів, де пріоритет центральних або місцевих законів на спірній території стає основною проблемою в конфлікті.

7) Не маючи інших важелів впливу на бунтівну територію і намагаючись зберегти цілісність держави, центральна влада ліквідує вже існуючу автономію та застосовує пряме правління, спираючись на військову силу.

8) Радикалізація дій сторін конфлікту. Через можливість арешту або переслідування лідери національного руху змушені переховуватися за кордоном або на територіях, які не підконтрольні центральному уряду.

9) Економічна блокада.

10) Сторони конфлікту беруться за зброю.

11) Поява перших жертв.

12) Відкрито лунають заклики до війни, ситуація виходить з-під контролю і переходить у повномасштабний збройний конфлікт [12]. Цю точку зору поділяють і деякі вітчизняні дослідники, зокрема В. Дівак [7] та С. Римаренко [2].

Сепаратизм можна визначити як прагнення окремих груп населення чи організації до відокремлення, відособлення; рух за надання частині держави права автономії чи за її повне відокремлення й створення нової держави. У багатонаціональних державах – це прагнення національних меншин до відокремлення, створення самостійної держави. Дуже часто причиною сепаратизму є культурно-етнічний поділ. У межах політичної партії чи руху сепаратизм відображає прагнення опозиційної частини реалізувати власні інтереси й цілі, що не збігаються з офіційно визнаними і декларованими політичною партією чи рухом. Разом з тим, причини сепаратизму дуже часто бувають пов'язані з грубим порушенням прав на самоврядування, важливе місце серед яких посідає автономія.

Заради наукової об'єктивності варто виходити з того, що сепаратизм є надзвичайно складним, неоднозначним і вкрай суперечливим феноменом. Саме такого висновку дійшла В. Дівак, яка стверджує: «...Було б не зовсім коректно розглядати сепаратизм виключно як негативне явище. Певні позитивні функції сепаратизму полягають у наступному:

- інформаційна функція фіксує невдоволення частини населення політикою центральної влади у політичній, соціально-економічній, культурній сферах;

- політична соціалізація населення регіону виявляється в посиленні уваги до діяльності центральної і регіональної влади в частині забезпечення прав регіону, активізації політичної діяльності населення, виникненні та розвитку ідеології регіоналізму;

- формування місцевої регіональної еліти та створення регіональних органів влади;

- коригування регіональної політики центральної влади, що досягається під час пошуку компромісу з лідерами сепаратистських рухів, вироблення і прийняття на цій основі політичних рішень, які б задовольняли інтереси населення регіону;

– ліквідація соціально-правових основ міжрегіональної нерівності» [7, с. 42].

Більшість зарубіжних та вітчизняних дослідників вважають, що форма самовизначення повинна знаходитися у рамках норм міжнародного права і бути результатом консенсусу між усіма зацікавленими сторонами. Таким чином, успіх розв'язання проблем національних меншин залежить від вироблення ефективних правових інструментів, що гарантують як на міжнародному, так і на національному рівнях захист прав меншин різних типів. Обговорення обсягів прав, гарантованих меншинам різних типів, має стати наступним кроком у розв'язанні цієї проблеми. Одним із засобів, що пом'якшують суперечності між принципами самовизначення і територіальною цілісністю держав, може бути автономізація та інші форми «парціального суверенітету» [9].

Сецесія являє собою форму політичного сепаратизму і є політичним процесом, в ході якого від державного утворення відокремлюється якась його частини, в межах якої створюється нова суверенна держава. У політико-територіальному відношенні, крім сецесії, політичний сепаратизм може також виявлятися у формі іредентизму, тобто відокремленні частини території держави з метою приєднання до іншої держави.

Теоретико-методологічне значення поняття «сецесія» полягає в наступному: з його допомогою досягається можливість теоретичного осмислення закономірностей сепаратистських процесів; це поняття дозволяє доповнювати існуючі типології політичних процесів і значно розширювати сферу застосування порівняльного методу в політичних науках.

Сьогодні в політологічних дослідженнях, аналізуючи сецесіоністські практики, здебільшого застосовують історико-описовий підхід до вивчення різних випадків політичного сепаратизму. Починає формуватися ідейно-теоретична основа сепаратизму – так званий «принцип національності», відповідно до якого кожна етнічна спільність має право на створення власної національної держави (І. Блюнчлі, В. Бейджгот, Г. Гуто, М. Дюверже, Л. Дюгі, Г. Еллінек, П. Манлагодь, Г. Пухта, К. Савіньї, А. Есмен).

Водночас, виявити єдину методологічну базу для дослідження сецесії досить складно, оскільки поки ще не сформувався загально-

прийнятті теоретичні погляди у сфері вивчення політичного сепаратизму. Різні автори досліджують проблему у різних аспектах, використовуючи різні термінологічні форми. Частина дослідників оперує поняттями сецесії (тобто власне відокремлення) і сецесіонізму, як узагальнюючої категорії для позначення дезінтеграційних політичних рухів у контексті розробки теорії права на відокремлення, інші виживають більш поширений у вітчизняній літературі термін «сепаратизм» як синонім сецесіонізму. Інша група авторів використовує категорії нації та націоналізму. У подібних умовах говорити про сформованість єдиної дисципліни передчасно. Як приклад різноманітності підходів дослідників можна навести точки зору А. Бюкенена, В. Тишкова, Е. Гелнера, Р. Маккола.

На нашу думку, сам термін «сецесія» змінюється у зв'язку з історичним контекстом, але сам зміст – вихід і утворення нового інституту залишився незмінним. Оцінні судження з приводу самого феномену сецесії були найрізноманітнішими – від незрозуміння і неприйняття до захопленого вихваляння. При цьому через негативну конотацію з терміном «сецесія» практично не стикаємося ані в офіційних документах, ані в засобах масової інформації. У зв'язку з подібною тенденцією вкладати в поняття сецесії суто негативний зміст політичні діячі намагаються конструювати лексичні замітники слова «сецесія», які, на їхню думку, мають певне позитивне значення. Такими замітниками служать, зокрема, вислови «прагнення до незалежності», «боротьба за національне визволення», «дії, спрямовані на збереження національної самобутності» тощо. На наш погляд, поняття «сецесія» є насамперед науковим терміном і позбавлений будь-якого оцінного судження та емоційного забарвлення. Що ж до висловів «прагнення до незалежності», «самовизначення» – то вони, по-перше, неточно відображають суть сецесії як форми політичного сепаратизму, а по-друге, можуть бути використані у словесній казуїстиці залежно від того, який моральний або ідеологічний зміст у нього вкладається. З погляду дискурс-аналізу все це може виразитися в подвійних оцінках сепаратистських дій, коли одна і та сама подія може бути інтерпретована двояко: «пригноблені народи прагнуть до незалежності» або «повстанці хочуть відколотися і закликають до сецесії». У цьому випадку тривіальна амбівалентність типу «друг – ворог» практично

завжди буде спрямована на формування базової дихотомії «свій – чужий» та культивувати той чи інший «образ супротивника».

З нашого погляду, подібна системна упередженість спрямована на створення політики подвійних стандартів і не дозволяє об'єктивно оцінювати політичні процеси, що відбуваються на певних територіях. Ще раз наголосимо, що в сучасній політологічній літературі немає єдності щодо визначення сецесії, а неточність низки формулювань не фіксує це явище політичної дійсності, а лише надає йому певного аморфного характеру. Проте все різноманіття наявних визначень сецесії можна звести до двох напрямів – «вузького» та «широкого».

Прихильники «вузького» підходу (Дж. Дахлітс, Дж. Дугард, М. Коен, Дж. Кроуфорд, С. Наполітано, Д. Раїч, Ф. Фіртгер та інші) вважають, що сецесія являє собою сам акт виходу зі складу держави певної її частини та обов'язково передбачає гострий конфлікт, що включає опір відокремленню з боку офіційної влади, а також використання сили або загрози її застосування з боку сецесіоністської групи. Своєрідними опонентами «вузького» розуміння сецесії виступають прихильники «розширеного» підходу (Дж. Соренс, П. Радан, В. Барткус, Г. Денисова, Б. Копітерс, А. Лубський, А. Павкович, М. Радовель) до тлумачення цього явища. Вони вважають, що сецесією визначається процес створення нового державного утворення на території, яка до цього була частиною вже існуючої держави. Як видно з наведеного визначення, зазначене трактування не включає компоненти «опір відокремленню» та «застосування сили», на обов'язковість занесення яких у характеристику зазначеного явища наполягають прихильники «вузького» підходу.

Д.Горовіц послідовно критикує саму ідею сецесії, територіального самовизначення як ефективного засобу припинення етнічних конфліктів. Він стверджує, що сецесія майже ніколи не розв'язує проблем міжетнічного та міжкультурного діалогу, але, навпаки, може посилити їх. Виступаючи проти сецесії, Д. Горовіц, з одного боку, пише про те, що сецесія призведе до ренесансу ідентичності меншин, що «залишилися» на відокремленій території певної етнічної групи, яка перетворилася таким чином в більшість. З іншого, автор стверджує, що більшість ініціаторів сецесії зіт-

кнуться з відсіччю центральних урядів та не одержать достатньої військової допомоги з-за кордону, тому сама постановка питання про можливість сецесії лише погіршить їх стан [13].

Критикуючи позиції прихильників сецесії щодо можливості використання останньої для створення гомогенних держав, Д. Горовіц наголошує, що «право сецесії, яке нещодавно увійшло в науковий дискурс, приписується етнічним групам і виходить з реінтерпретації принципу самовизначення. Хоча теоретики дискутують про можливі варіанти права на самовизначення (допускаючи як сецесію в принципі, так і її можливість лише в разі виконання конкретних умов), всі вони розглядають самовизначення як реакцію на проблему етнічного конфлікту і насильства» [13, с. 190].

Оскільки на сучасному етапі загроза політичної стабільності виходить уже не стільки ззовні, скільки зсередини суверенної держави, процес дроблення політичного простору під впливом відцентрових сил стає все більш актуальним об'єктом дослідження. Можна погодитися з Ф. Поповим, який слушно вважає, що «значне поширення збройних конфліктів, зумовлених прагненням окремих груп вивести певні території з-під юрисдикції «материнських» держав, формування численних псевдодержавних утворень, стрімкий розвиток ідей самовизначення і націоналізму як потужних ідеологічних платформ для сотень партій, громадських організацій та інших формальних і неформальних об'єднань, у тому числі екстремістського характеру, вже давно сприймаються як типові атрибути сучасної політичної дійсності» [14].

Погоджуючись з Н. Фосенко про те, що «основними джерелами загострення етнічного екстремізму (та сепаратизму – *І.Р.*) в тій чи іншій країні є тривалі періоди соціально-економічної нестабільності» [15, с. 185], можна виділити такі причини сепаратизму:

У першу чергу це взаємні територіальні домагання етносів. Вони можуть бути обумовлені історичним минулим, нечіткістю або відсутністю існуючих кордонів, поверненням на історичну батьківщину раніше депортованого етносу, довільною зміною кордонів, насильницьким включенням території етносу в сусідню державу, розчленуванням етносу між різними державами.

По-друге, це політичні причини, боротьба за владу між різними етнічними групами на місцевому, регіональному та держав-

ному рівнях; боротьба етносу за свій політичний статус у рамках єдиної держави; боротьба за повну (державну) незалежність.

По-третє, економічні причини, а саме – економічна відсталість багатонаціональних державних утворень і, відповідно, низький рівень життя національних меншин усередині країни, порівняно з іншими; небажання економічно розвинених регіонів підтримувати економічно відсталі області країни. Демографічний фактор може включати у себе нерівномірне розселення населення в багатонаціональних державах, а також порівняно високий приріст певних етнічних груп, скупченість розселення. Соціокультурний чинник зумовлений протиріччями, пов'язаними з відмінностями у мові, традиціях, звичаях, релігії, а також утиск інших цінностей етносу. І, нарешті, історичні причини. Вони пов'язані з минулими реальними або удаваними образами, які зберігаються в пам'яті етносу на підсвідомому рівні

Виникають і інші цілком слушні запитання: хто намагається відокремитися і за яких умов? За яких умов і якими засобами можливо запобігти сепаратистським рухам? Якого типу сепаратистські рухи з більшою ймовірністю досягають мети і за яких умов? Чи може сецесія як приклад колективної дії бути адекватно пояснена під час використання стандартних економічних моделей раціональності, або участь у сепаратистському русі є значною мірою нерациональною чи ірраціональною.

Достатньо обгрунтованою видається точка зору Р. Нурулліна, який виділяє вісім акторів сецесії як політичного процесу: 1) держава, на чийй території діє сецесіоністський рух; 2) група, яка прагне до відокремлення; 3) держави, які надають сприяння іншій державі, на чийй території виникає і діє сецесіоністський рух; 4) держави, які надають сприяння сецесіоністському руху, який відстоює своє право на самовизначення; 5) держави, що не втручаються явно в конфлікт, стаючи на чийсь бік, але виконують роль медіатора (посередника) у вирішенні протиріч; 6) міжнародні організації, що підтримують державу та її територіальну цілісність; 7) міжнародні організації, що підтримують сецесіоністський рух і 8) міжнародні організації, що не втручаються активно в конфлікт, стаючи на чийсь бік, але виконують роль медіатора (посередника) [16].

Як уже зазначалося, сецесіоністський рух може мати декілька фаз розвитку. Латентна фаза характеризується виявом соціального невдоволення, поляризацією між «незадоволеною» групою і центральним урядом. Артикуляція проблеми передбачає радикалізацію руху протесту, коли з'являються вимоги не тільки зміни влади, але і перетворень усієї функціонуючої системи. Фаза формування руху включає набуття сецесіоністами групової ідентичності, що означає активну пропагандистську діяльність руху, який закликає до колективних дій протесту. У четвертій фазі (розробка ідеології) рух формує цілі і програму дій, в якій містяться плани радикальних змін у встановленій системі, що має на увазі явну декларацію виходу зі складу держави його частини. Далі настає зростання руху та його інституціалізація, коли з'являється централізована організаційна структура з внутрішніми «правилами гри», яка вбудовується в систему існуючих політичних інститутів, а лідери руху кооптуються в діючі структури виконавчої чи законодавчої влади.

Український дослідник С. Римаренко слушно вважає, що націоналізм, релігія, етнічність дедалі частіше використовуються як політичний інструмент задля вдоволення власних амбіцій представників місцевих еліт, які все частіше чергуються з маргіналізованими масами. Якщо абстрагуватися від етнополітичних та політико-правових факторів, які, безумовно, мають велике значення, вважає науковець, вирішальне значення практично в усіх сепаратистських рухах сучасності має зовсім конкретне, реальне і, як правило, без великих зусиль вираховуване інспіруюче начало [17, с. 66].

З цього погляду, продовжує С. Римаренко, будь-який гостро напружений сепаратистський рух має своїх «авторів» – ініціаторів та організаторів протесту, конфронтаційної дії, а будь-які об'єктивно працюючі на конфронтацію обставини історичного чи соціально-політичного, етнічного або релігійного ґатунку можуть вважатися не більш ніж передумови цих конфліктів. Сепаратистські рухи дійсно виникають здебільшого на основі таких передумов, але тільки там і тоді, коли у справу включаються активні сили, які не лише намагаються використати ці передумови у своїх інтересах, але й мають реальні можливості впливати на ситуацію, діючи у достатньо сприятливих для цього політичних, економічних

та психологічних обставинах [17]. Можна цілком погодитися зі С. Римаренком у тому, що «зовсім необов'язково орієнтуватися на вульгарний пошук таємних «злочинів - змовників». Ідеться, по суті, тільки про те, щоб, аналізуючи причинно-наслідкові зв'язки, виявляти ті зовсім реальні політичні сили, що реально використовують їх наслідки у власних інтересах». «Інша справа, – продовжує С. Римаренко, – що один раз виникнувши, ці процеси набирають власну інерцію, починають розвиватися за своїми внутрішніми законами, внаслідок чого почасти виходять з-під контролю своїх ініціаторів, диктуючи їм свою лінію поведінки» [17, с. 67].

Передумовою виникнення сепаратизму є наявність певного регіону країни, де компактно проживає певна частина нації, об'єднана сильними історичними, культурними та ментальними цінностями, які явно виділяються на тлі загальноприйнятих традицій у країні. Багато експертів відзначають суттєвий недолік світового законодавства, яке однією статтею передбачає «непорушність кордонів кожної країни, члена ООН», а іншою «право нації на самовизначення».

Важливим елементом є підтримка учасників сепаратистських рухів серед народу та ззовні. Звідси відразу стає зрозуміло актуальність чи, навпаки, надуманість проблеми з самовизначенням, оскільки кожна з організацій має свій бюджет та основних спонсорів, які мають вирішальний вплив на її ідеологію, вчинки та подальший розвиток.

Зважаючи на те, що в Україні наявні певні передумови для загострення протиріч між етнічними групами, що зумовлюється невіршеністю політико-правових, економічних, соціокультурних питань, говорити про реальну можливість сепаратизму в Україні, на наш погляд, необхідно, оскільки, як показує досвід, принаймні за останні десять років, тут неодноразово спостерігалися намагання переформатувати державний устрій держави, що, у свою чергу, було пов'язано зі змінами у керівництві держави. Це означає, що держава не може самоусунути від розв'язання нагальних проблем, оскільки саме державне регулювання етнонаціональних процесів, створення оптимальних моделей міжетнічної взаємодії є надзвичайно актуальним для забезпечення стабільності у суспільстві.

Постає гостра потреба вирішення низки питань, пов'язаних з соціокультурною, мовною, конфесійною орієнтацією, проблемами ідентичності, побудови політичної нації тощо. Крім того, як слушно зазначає В. Андріяш, необхідна деполітизація [18].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в українському суспільстві об'єктивно існують достатньо явно виражені соціокультурні, політичні, психологічні розбіжності, що базуються на своєрідному сприйнятті сучасних реалій, міфологем, колективних, регіональних ідентичностей. За роки незалежності Україна як держава не змогла запропонувати суспільству реальну політику формування загальнонаціональної ідентичності, формування загальнонаціональних цінностей, спільної історичної пам'яті, зрозумілих та прийнятних для всього суспільства зовнішньополітичних орієнтацій. У разі нехтування державою причин виникнення автономістських, сепаратистських рухів це поставить Україну на межу збереження державного суверенітету та її цілісності.

1. Аксененко А. Самоопределение: между правом и политикой / А. Аксененко // Россия в глобальной политике. – 2006. – № 5.

2. Римаренко С. Індивідуальні та колективні права. Етнополітичний контекст / С. Римаренко. – К.: Світогляд, 2013. – 245 с.

3. Соколовский С. Права меньшинств: антропологические, социологические и международно-правовые аспекты / С. Соколовский. – М.: Институт этнологии и антропологии, 1997. – 217 с.

4. Ganguly R. Ethnic Conflict and Secessionism in South and Southeast Asia: Causes, Dynamics, Solutions / R. Ganguly, J. Mucduff (eds). –N.Y.: SAGE Publications Ltd; 2003. – 282 p.

5. Sorens J. Secessionism: Identity, Interest, and Strategy / J. Sorens. – Montreal Quebec: McGill-Queen's University Press, 2012. – 240 p.

6. Cabestan J.- P. Secessionism and Separatism in Europe and Asia: To Have a State of One's Own / J.-P. Cabestan, A. Pavkovic (eds). – London: Routledge 2013. – 280 p.

7. Дівак В. Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти / В. Дівак. – К.: Логос, 2010. – 224.

8. Соболева И. Будущее мировой политики: через разрешение противоречия между принципом государственного суверенитета и правом наций на самоопределение – к новой эре международных отношений / И. Соболева //

Государственный суверенитет vs. право наций на самоопределение. – М.: Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2011.

9. Бьюкенен А. Сепарация: Право на отделение, права человека и территориальная целостность государства / А. Бьюкенен. – М.: 2001.

10. Sorens J. The Cross-sectional Determinants of Secession in Advanced Democracies / J. Sorens // Comparative Political Studies. – 2005. – Vol. 38, Issue 3. – P. 304; Coppieters B. Contextualizing Secession: Normative Studies in Comparative Perspective / B. Coppieters, R. Sakwa. – Oxford, 2003; Wellman C.H. A Theory of Secession: The Case for Political Self-Determination / C.H. Wellman. – Cambr., 2005; Rai D. Statehood and the Law of Self-determination / D. Rai. – The Hague, 2002; Summers J. Peoples and International Law: how Nationalism and Self-determination shape a Contemporary Law of Nations / J. Summers. – Leiden, 2007; Geldenhuys D. Contested States in World Politics /D. Geldenhuys. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009; On the Way to Statehood: Secession and Globalization. / Pavkove A., Radan P. (eds.). Aldershot; Burlington: Ashgate, 2008; Pavkove A., Radan P. (eds.) Creating New States: Theory and Practice of Secession. Aldershot, Burlington: Ashgate, 2007. Secession, Sovereignty, and the Quest for Legitimacy /A.Pavkove, P.Radан // STAIR (St Anthony's International Review). – Oxford, 2010. – Vol. 6. – № 1.

11. Laible J. Separatism and Sovereignty in the New Europe: Party Politics and the Meanings of Statehood in a Supranational Context / J. Laible. – London, Palgrave Macmillan, 2008. – 284 p.

12. Старовойтова Г. Национальное самоопределение: подходы и изучение случаев / Г. Старовойтова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/politica/starovoit/index.html>

13. Горовиц Д. Разрушенные основания права сепарации / Д. Горовиц, [пер. с англ. Р.Э. Бараш] // Власть. – 2013. – № 11.

14. Попов Ф. География сепарационизма в современном мире / Ф. Попов. – М.: Новый хронограф, 2012.

15. Фосенко Н. Природа сепаратизма в современном мире / Н. Фосенко // Вестник ВГУ. – 2012 – № 1.

16. Нуруллин Р. Понятие сепарации в политической науке / Р. Нуруллин // Учёные записки Казанского государственного университета. Т. 152. Серия «Гуманитарные науки», кн. 1. / Р. Нуруллин. – Казань, 2010. – С. 212 – 221.

17. Римаренко С. Самовизначення чи демократія/ С. Римаренко // Зміни у свідомості українського суспільства на зламі тисячоліть. – К.: Видавничий дім «КМ Academia», 2001.

18. Андріяш В. Сепарация в сучасному світі: ризики і загрози для України / В. Андріяш // Науковий вісник «Демократичне врядування». – 2013. – Вип. 11.